

האם מברכים על בשמים מלאכותיים

ממורינו הגאון ר' יצחק רצאבי שליט"א

הנה היום מייצרים כל מיני סוגי בשמים מלאכותיים ויש לדון איזו ברכה, ואם בכלל, יש לברך עליהם. ולכאורה היה נראה שברכתם בורא מיני בשמים שהרי אינם לא עץ ולא עשבים ולא פירות. ואע"ג שלא היו דברים כאלו בזמן חז"ל מ"מ הם נכללים בתוך ברכת מיני בשמים שהרי אסור ליהנות מהעוה"ז בלא ברכה.

אולם יש לדון אם שייך לומר על זה "בורא מיני בשמים" שהרי הקב"ה לא ברא לצורך בושם אלא הבושם נוצר רק ע"י שינוי של בני - אדם בעזרת חומרים כימיים ותהליכים מיוחדים וכדו', ורק ע"י כך נהיה לזה ריח טוב. ואמנם אם יעשו דבר מאכל מכל מיני חומרים שאינם ראויים לאכילה כלל ע"י הרכות ושינויים, ע"ז אכן נברך "שהכל" משום שכאן אין הדגשה בברכה שהקב"ה בראו למאכל אלא רק שהכל נהיה במאמרו ית' וזה שייך גם כאן. אך בברכת "בורא מיני בשמים" דוחק הוא לפרש בברכה שהקב"ה ברא כל מיני דברים שע"י שינוי וירכיבו אותם יהפכו לבשמים.

ובאמת דנו בזה כבר גדולי זמנינו, ורצו להביא ראיה לדין זה, ישנו בושם הנקרא בתורה "מור" המוזכר בשמן המשחה והוא גם אחד מסממני הקטורת [והוא נחשב ראש לכל הבשמים שנא' "בשמים ראש מר דרור". וכדאי' למה נקרא שמו מרדכי דמה המור ראש לכל הבשמים כך הוא ראש לכל הצדיקים. ויש המפרשים פירוש הפס' בשיה"ש "אלך לי אל הר המור" דקאי על הר סיני שבשמו הקב"ה בשעת מתן תורה ויש מפרשים שהוא הר המוריה].

ומהו המור? הוא בושם הנקרא מוס"ק, ונחלקו ממה נעשה, הרמב"ם מפרש [ומובא במשנ"ב] שזה נעשה מזיעה של חיה מסוימת [ויש אומרים שהוא צבי או דומה לו] שמתקבצת בצאוורה ומתייבש ונעשה בושם וכותב הרמב"ן שהקב"ה הטביע בצבי שע"י שמטייל בגנים ובשדות נדבק בו ריח טוב ויש לו כמין חטוטרות בגבו ושם מתקבץ כל אותו הריח ובתחילה הוא לח כדכתיב "וידי נטפו מור" ואח"כ מתייבש. [ודנו שאף אם זאת חיה טמאה מ"מ אין איסור להריח דבר טמא, ויש עוד שרצו גם להתיר באכילה משום שנהפך לפירשא בעלמא דהיינו שאף שמתחילה היה דם כעת איבד צורתו, והוי כמו איסור שנפל לתוך דבש דאיתא שמותר משום שטבע הדבש להפוך כל דבר שנפל לתוכו לדבש].

אך רש"י בברכות מג. אומר שהוא נעשה מרעי של חיה וא"כ מפירוש רש"י לכאורה יש להביא ראיה לענייננו דחזינן דדבר שהיה בעצם מאוס עם ריח רע הפכוהו לראש לכל הבשמים ומברכים עליו "בורא מיני בשמים".

אולם יש לדחות ששם היה הכל בדרך טבעי ואולי היו מבשלים אותו באיזו צורה וכך היה נעשה בושם והיינו שבטבעו הוא כך ורק שע"י הבישול וכדו' מתגלה סגולתו שהיתה עד עתה מכוסה משא"כ בנידון דידן שהופכים אותו ע"י תהליכים כימיים או הוספת חומרים אחרים לדבר אחר אולם אין בו את הכוח של הבושם מעיקר ברייתו.

ומביאים עוד ראיה ממה דאי' בשו"ע ששמן זית שכתשו או טחנו עד שנהיה ממנו ריח טוב מברך עליו "בורא עצי בשמים", וברמב"ם כתוב "כבשור", הנה דאע"ג שלשמן אין סתם כך ריח כיון שעשו כל מיני תהליכים ונעשה בושם מברכים עליו.

אך גם זאת יש לדחות דשמן הוטבע בו כח הבושם בפנימיותו [לשון המשנ"ב] רק היה צורך לגלותו בפועל, משא"כ אצלנו שעושים זאת ע"י נפט וערבוב כל מיני חמרים וכדו' שהם דברים שאין להם קשר כלל לבושם.

והגם שיש לפלפל עוד דמ"מ אין כל חדש תחת השמש וגם אצלנו חשיב שהוטבע בכך וכך חומרים שאם ירכיבום יהיה בושם או שע"י תהליכים מסוימים יוצר בושם אכתי מידי ספק לא יצאנו, ואין ראיה מהשמן הנ"ל ששם הטביע בו הבורא לבדו כח הבושם וכנ"ל.

ולכך למעשה אין לברך על בשמים מלאכותיים, וגם המי ורדים וכדו' המצויים כיום יש מהם שאינם טבעיים ועל כן צריך לבדקם, וראוי לברך בלב לצאת מן הספק.

בענין ההגדרה לחלק בין בשמים שברכתם "בורא עצי בשמים" לכאלה שברכתם עשבי. הנה גבי אכילה החילוק בין "עץ" ל"אדמה" ידוע שהוא אם מתקיים העץ משנה לשנה או לא.

כאן החילוק הוא אם גזעו חזק וראוי לשום תשמיש כגון לקולמוס וכן כשורפים אותו נהיה גחלת ברכתו "עצי" ואם לאו ברכתו "עשבי", וי"א שאם עצו חלול ברכתו "עשבי" [ומה שיש נותנים סימן, אם אפשר לשוברו, לא מצאתי לזה מקור].

ולכך שד"אב אע"ג שמתקיים כמה שנים מ"מ כיון שאין עצו שווה לכלום ברכתו "עשבי" [אגב הוא סגולה נגד עין הרע ובלשון המשנה נקרא "פיגם", ושמעתי שנקרא כך ע"ש שמסלק כל הפגמים] וכן כתב מהר"ץ (ע"ח דף קע"א). ולריתאן יש את כל הסימנים של עצי.

אולם שיטת הגאונים שההגדרה בזה היא כמו עץ ואדמה [ובביה"ל הביא השיטות בזה]. ולכן יש מקום לומר סב"ל בכל דבר שמחזיק כמה שנים אך עצו לא שווה לכלום ולברך "מיני" בכדי לצאת מן הספק, אך בשד"אב הנזכר לעיל כיון שהמנהג לברך עליו עשבי לא אמר' סב"ל במקום מנהג, וה"ה למין הנקרא עטריה [שעליו כעין עלי תאנה]